

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ГОРДІЄНКО Петро Леонідович

ЕКОНОМІЧНІ РЕФОРМИ
50-х - ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ 60-х РОКІВ У.
ПРОМИСЛОВОСТІ УРСР
(З історичного досвіду)

07.00.01.03

Спеціальність: ~~07.00.02~~ - Історія України

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ - 1994

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі повітньої історії України
Київського університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник - доктор історичних наук,
професор А. Г. СЛОУСАРЕНКО

Офіційні опоненти - доктор історичних наук,
провідний науковий співробітник
М. Р. ПЛОД

- кандидат історичних наук,
доцент М. Л. ГОЛОВКО

Провідна установа - Інститут державного управління
і самоврядування при
Кабінеті Міністрів України

Захист відбудеться - 25 - кв і т н я 1994 р.
о 10 годині на засіданні спеціалізованої ради Д. 068.18.06
при Київському університеті імені Тараса Шевченка за адресою:
252017, м. Київ, вул. Володимирська, 64, ауд. 349.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотечі університету.
Автореферат розісланий "17" с е р е з н я 1994 р.

Вчений секретар спеціалізованої ради,
кандидат історичних наук

М. О. РУДЬ

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Д. 71.059

Структура дисертації обумовлена логікою проблеми, специфікою мети і завдань дослідження. Вона складається із вступу, п'яти розділів, заключення, додатків, а також списку використаних джерел і літератури.

Складність сьогоденних соціально-економічних проблем, повільне просування економічних реформ обумовлюють посилення уваги до вітчизняного досвіду в цій справі. Територіально-економічні особливості, структура народного господарства України, ментальність її народу є об'єктивними чинниками, характерними для будь-якого періоду ХХ століття. А 50-ті роки в історії України, як і в історії СРСР, відмічалися суттєвим піднесенням соціально-економічного життя. Підвищувалися темпи економічного зростання, деякі досягнення мали місце в прогресі науки й техніки, поступово покращувалася матеріальний добробут людей.

Разом з тим, історичний досвід показує, що у проведенні курсу демократизації у період "відлиги" не було послідовності та цілеспрямованості. Науковий підхід до об'єктивно назрілих проблем економіки та управління, соціальних відносин часто замінювався волюнтаризмом. Всі реформи та реорганізації проводились, як правило, згори, без достатнього обґрунтування. Нововведення, які були спочатку результативними, інколи оберталися негативними наслідками. Невдачі породжували нестабільність, темпи росту уповільнювалися, виникали труднощі економічного та соціального характеру.

Актуальність теми обраної дослідником обумовлюється перш за все тим, що започатковані у 50-х - першій половині 60-х років процеси почасті відбиваються і на сьогоденній ситуації в економіці України. Частина засобів, форм, методів і прийомів, які застосовувалися в той період, може бути успішно використана й тепер. Усвідомивши помилки хрушовських реформаций, можна не допустити їх повторення.

Хронологічні рамки дослідження. За нижню межу у дисертації визначено 1953 рік, коли до керівництва прийшли люди з новими підходами до розуміння проблем економіки - Г. Маденков та Н. Хрушов. Відтоді кардинально змінюється увесь народногосподарський комплекс. Найбільш активним періодом у проведенні результативних реформ можна визнати 50-ті роки; у першій половині 60-х впроваджені новаци були малоефективними. Значна частина з них згортається після жовтневого (1964 р.) пленуму ЦК КПРС, тобто після усунення М. Хрушова від влади. Тому об'єктивно верхня межа даного дослідження - кінець 1964-1965 рік (відтоді починається вже нова "господарська реформа").

ЛІТЕРАТУРА
НАШІ УКРАЇНЦІ

Предметом дослідження стала діяльність владних структур, яка була спрямована на реформування народного господарства, дія об'єктивних економічних законів у промисловості, вплив різноманітних нововведень на соціальну сферу.

Об'єктом дослідження виступають форми діяльності адміністративних, господарських та партійних органів у ході реалізації реформ, самі реформи й перетворення в галузях та на підприємствах Української РСР 1953-1964 років.

Стан наукової розробки. Певні аспекти досліджуваної проблеми знайшли відображення у вітчизняній історіографії. Проте найголовніша складність для попередніх дослідників розвитку економіки 50-60-х років була пов'язана з традиційною для колишніх часів періодизацією і штучним розділенням "відлиги" за ознакою будівництва соціалізму та комунізму. А це в свою чергу призвело до того, що праць, які б комплексно розглядали, по-перше, досліджуваний в дисертації період і, по-друге, саму проблему поставлену дисертантом майже немає. Про що свідчать й історіографічні видання.

Літературу, що торкається економічних реформ у промисловості, можна розділити на декілька груп, які в свою чергу умовно поділяються на підгрупи. По-перше, це історичні роботи. Важливе значення мають праці узагальнюючого характеру з історії економіки та історії радянського суспільства, в яких виділені глави (томи), що присвячені досліджуваному періоду.

Такі вчені як І. Дерев'якін, С. Кульчицький, М. Натвійчук, О. Нес-теренко, І. Остапенко та ін.¹ в своїх роботах розглядали питання

1. Історіографія історії Української ССР. - К., 1986. - С. 375-438; От НЭПа к командно-административной системе (Историкография проблемы): Аналитич. обзор. - М., 1991. - С. 57-90; Санцевич А. В. Українська радянська історіографія (1945-1982). - К., 1984. - 142 с.

2. Горбоватий М. Д. Розвиток і вдосконалення організаційних форм управління соціалістичною промисловістю. - К., 1975. - 159 с.; Законні форми розвитку народного господарського комплексу Союзу РСР. - К., 1976. - 303 с.; Історія соціалістичної економіки ССРСР: В 7-ми т. - М., 1978-1980. - Т. 5, 6; Ляшенко П. І. Історія народного господарства ССРСР: В 2-х т. - М., 1956. - 457 с.; Остапенко І. П. Рабочий клас ССРСР в управлінні виробництвом, 1956-1970. - М., 1976. - 483 с.; Развитие социалистической экономики СССР в послевоенный период. - М., 1965. - 600 с.; Социально-экономические проблемы истории развития социализма в СССР. - М., 1976. - 488 с.; Струмилин С. Г. Очерки социалистической экономики СССР (1929-1957 гг.). - М., 1959. - 420 с.; Экономика СССР в послевоенный период: Крат. экон. обзор. - М., 1962. - 485 с.

3. Дерев'якін Т. І., Кульчицький С. В. Економічний розвиток Радянської України, 1917-1970. - К., 1970. - 116 с.; Натвійчук М. Н. Організаторська робота партії у промисловості України (1952-1958 рр.). - К., 1966. - 148 с.; Нестеренко О. О. Розвиток промисловості на Україні: В 3-х ч. - К., 1966. - Ч. 3. - 448 с.; Остапенко І. М. Діяльність Комуністическої партії України по дальшому розвитку промисленості республіки (1945 - 1978). - Х., 1979. - 128 с.; Питання соціалістичної економіки та історії народного господарства (На матеріалах УРСР). - К., 1963. - 280 с.; Промисловість Радянської України за 40 років (1917-1957). - К., 1957. - 330 с.; Розвиток народного господарства Укр. РСР, 1917-1967: В 2-х т. - К., 1967. - Т. 2. - 499 с.

історії індустріального розвитку України і розкривали у відповідних розділах проблеми функціонування промисловості, проте сутність економічного реформування залишалася поза увагою, поскільки вона не була метов їх досліджень.

До іншої підгрупи можна віднести публікації, в яких висвітлюються різноманітні аспекти соціально-економічного розвитку СРСР безпосередньо 50-х - першої половини 60-х років¹. Найвні також роботи про індустріальний поступ України відповідного періоду².

У всіх цих виданнях відображається загальний "фон" та макровисновки щодо політичних, економічних та соціальних процесів. Проте в зазначених роботах частіше всього виправдовувалася і скваловалася тодішня поточна політика. При цьому спостерігається тенденція зановочування деяких процесів розвитку суспільства доби "відлиги" у виданнях, які виходили після 1964 року. Часто подавалося не викладення об'єктивних процесів, що відбувалися в економіці, а їх суб'єктивне переломлення через діяльність партійних органів, прив'язка до чергових кампаній.

Певне інформативне навантаження носять роботи, які були написані на матеріалі окремих регіонів³, в тому числі Донбасу⁴ та Західної

1 Викентьев А.И. Очерк развития народного хозяйства СССР, 1951-1958 гг. - М., 1959. - 244 с.; Воропай І.К. Боротьба за розвиток промисловості в період завершення будівництва соціалізму (1953-1958 рр.). - Дніпропетровськ, 1962. - 48 с.; Магчилов А.А. Діяльність КПРС по удосконаленню керівництва промисловістю (1956-1970 рр.). - К., 1971. - 147 с.; Опенкин А.А. Оттепель: как это было (1953-1955). - М., 1991. - 64 с.

2 Барановский А. Экономика Украины в семилетке. - К., 1960. - 93 с.; Відбудова і розвиток соціалістичної індустрії Укр. РСР: Період будівництва розвинутого соціалізму. - К., 1978. - 228 с.; Кудлай О.С. Робітничий клас Укр. РСР в боротьбі за відбудову і розвиток промисловості в післявоєнний період. - К., 1965. - 296 с.; Нитиков А.Г. Рабочий класс Украины в борьбе за развитие промышленности (1956-1961 гг.). - К., 1965. - 199 с.; Плиш М.Р. Вклад робітничого класу Укр. РСР у прискорення науково-технічного прогресу в промисловості (50-70-ті рр.). - К., 1981. - 248 с.

3 Напряжки спеціалізації і комплексного розвитку Київського економічного адм. району. - К., 1962. - 312 с.; Основная железнодорожная база СССР: Очерк развития Криворожского бассейна. - М., 1957. - 162 с.; Под солнцем дружбы и братства: Экономическое и социальное развитие Советского Приднестровского края (1954-1967): Документы и материалы. - Одесса, 1979. - 204 с.; Развитие промышленности на Житомирщине за роки Радянської влади. - Житомир, 1977. - 98 с.; Малах розвитку промисловості в зоні Каховської ГЕС і Південно-Українського каналу. - К., 1953. - 53 с.

4 Вопросы комплексного развития экономики Донбасса. - Донецк, 1968. - 208 с.; Восстановление угольной промышленности Донецкого бассейна: В 3-х т. - М., 1957; Гирло В.И. Развитие Западного Донбасса, 1954-1980 гг. - К., Донецк, 1984. - 112 с.; Тридцать пламенных лет. - Донецк, 1964. - 192 с.

Україні¹, а також - присвячені історії окремих промислових підприємств. Чимало видань висвітлюють діяльність різноманітних галузей народного господарства: розкриваються питання їх становлення та розвитку, їх місце у суспільному відтворенні виробництва. Доречно зауважити, що здебільшого такі публікації виходили напередодні відповідних ювілейних дат, або до чергових кампаній по розвитку окремих напрямів виробництва.

Покітним явищем в історіографії проблеми стали публікації В. Савельєва, Л. Табачника, Ю. Шаповала, в яких чи не вперше у вітчизняній літературі подається критичний аналіз діяльності вищих партійних та радянських працівників республіки².

До другої групи публікацій віднесені економічні видання. Відповідно темі дисертації інтерес становлять лише роботи, які були написані до кінця 60-х років. Але пізніше економісти почали аналізувати проблеми, які виникли внаслідок вже нових, суттєво відрізняючих умов господарської реформи 1965 року³. Загальноекономічна література 50-х - першої половини 60-х років дозволяє розібратися у народногосподарських проблемах на макрорівні, а конкретноекономічна розкриває господарський механізм того часу.

В публікаціях вчених-економістів 50-х - початку 60-х років уточнювалося та розвивалося питання про суть народногосподарського планування, аналізувався госпрозрахунок структурних підрозділів. Але наукові пошуки вдосконалення економічних відносин тоді не виходили за межі існуючих реалій командно-адміністративної системи.

Враховуючи специфічний характер системи управління промисловістю через ради народного господарства по економічних адміністративних районах, викликають інтерес публікації М. Лапка, М. Паламарчука, Н. Петровича та ін. з регіонально-економічних проблем⁴, в яких дас-

1 Арсентьев М.В. Развитие социалистической промышленности западных областей УРСР (1946-1960 гг.). - Ужгород, 1970. - 60 с.; Задорожний В.К.; Паламарчук М.М. Успіхи економічного розвитку західних областей Укр. РСР. - К., 1960. - 173 с.; Ковальчук Г.І. Развитие промышленности в западных областях Украины за 20 років Радянської влади (1939-1958 гг.): Іст.-економічний нарис. - К., 1965. - 186 с.; Розквіт економіки західних областей УРСР (1939-1964 гг.). - Львів, 1964. - 290 с.

2 Табачник Д.В., Шаповал Ю.І., Кириченко О.І.: Історія однієї політичної долі // Укр. іст. журн. - 1990. - № 5. - С. 87-97; Савельєв В.А. Сторінки політичної біографії М.В. Підгорного // Там же. - 1991. - № 1. - С. 76-89; Яку роль відіграв М.С. Хрущов у політичній кар'єрі П.М. Шелеста? ... // Сторінки історії Компартії України: запитання і відповіді. - К., 1990. - С. 304-312.

3 Історія економічної думки України. - К., 1993. - С. 234-237.

4 Донецько-Придніпровський економічний район. - Х., 1964. - 162 с.; Економічні райони УРСР: Довідник. - К., 1965. - 192 с.; Лапка М.В. Крупные эконом. районы УССР. - Луганск, 1965. - 55 с.; Петрович И.М. З найважливіших капітальовкладень: Про резерви збільшення і поліпшення використання потужностей машино- і приладобуд. підприємств Львівськ. екон. району. - Львів, 1964. - 88 с.

ться характеристика деяких нововведень в окремих районах, робляться узагальнення властивих їм особливостей. П.Алампієв у 1957 році видав ґрунтовну монографію про теоретичні підходи до економічного районування СРСР і розкрив їх практичне втілення при утворенні системи раднарґоспів. Пізніше, у 1963 році, виходячи з тих змін, які відбулися в структурі, межах, повноваженнях рад народного господарства він видав другу одноімненну книгу, в якій продовжив аналіз діяльності економічних районів¹.

До особливої групи слід віднести роботи, переважно економічного характеру, які присвячені окремим питанням досліджуваної проблеми. Зокрема публікації В.Блоха про переведення підприємств на безцехову структуру, А.Сфімова - перехід до раднарґоспівської системи управління промисловістю, Н.Макарова і А.Чухно - здійснення реформування організації нормування та оплати праці, О.Міткова - перехід на скорочений робочий тиждень.² У них досить предметно розкриваються якраз аспекти перетворень у народному господарстві 50-х - початку 60-х років.

Статті з економічної історії систематично друкувалися у журналі "Економіка Радянської України", "Українському історичному журналі", у часописі "Історія народного господарства та економічної думки Української РСР" та деяких ін.

Окремо, на думку дисертанта, слід розглядати іноземні публікації³. Зокрема це зумовлюється тим, що питання розвитку Української РСР там завжди розглядалися з певним критичним підходом. Хоча існує об'єктивна проблема їхньої віддаленості від наших джерел інформації та книги.

1 Алалпиев П.М. Экономическое районирование СССР: кн. 1, 2. - М., 1957-1963.

2 Блох В.Г. Завод без цехов. - М., 1959. - 92 с.; Ефинов А.Н. Перестройка управления промышленностью и строительством в СССР. - М., 1957. - 180 с.; Макаров Н.Н. Тарифно-квалификационный справочник, его разработка и применение. - М., 1958. - 99 с.; Митков О.Г. П'ятиденка в Запоріжжі. Про довід роботи підприємств за новим режимом в двома вихідні дні. - К., 1967. - 46 с.; Чухно А.А. Як нормується праця на промислових підприємствах. - К., 1961. - 49 с.

3 Bilinsky Y. The Second Soviet Republic: Ukraine After World War II. - New Brunswick, 1964; Eisenstadt S. The political systems of empires. - Glencoe, 1963; Essays on industrial organization. - Cambridge (Mass.), 1976; Guroff G., Carstensen F. Entrepreneurship in imperial Russia and the Soviet Union. - Princeton, 1983; The Ukraine within the USSR: An Economic Balance Sheet. - N.Y., 1977; Koropecky I. Economics of Soviet regions. - N.Y., 1970; Ohloblyn OI. Ukrainian Economics in Scholarly and Public Thought in the 19-th - 20-th Centures // The annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S. - Vol.13. (1973-1977); Rudnitsky I. Rethinking Ukrainian History. - Edmonton, Alberta, 1981; Sullivant R. Soviet Politics and Ukraine, 1918-1957. - N.Y., 1962; Ward B. The socialist economy: A study of organisational alternatives. - N.Y., 1967.

Слід відзначити, що в історичних дослідженнях, які розглядають період 50-х - першої половини 60-х років, широко висвітлені питання науково-технічного прогресу, розвитку сільського господарства, становлення робітничого класу, організації соціалістичного змагання та деякі інші, а власне економічні перетворення в Україні викладаються у відносно невеликому колі монографій та статей. Проблема реформи досліджуваного нами періоду практично не піднімалася. Проте до її постановки в своїх публікаціях, які виходили у попередні періоди, підходили І. Горбоватий, О. Мітюков, Я. Петрович, А. Чухно. А от комплексно проблема реформи доби "відлиги" почала ставитися тільки у роботах, що видані на початку 90-х років¹. Відтоді з'явилася можливість більш-менш об'єктивно визначити періодизацію повосинного розвитку України, окреслити позитивний і негативний досвід реформацій.

Даючи загальну характеристику історіографії проблеми економічних реформи 50-х - першої половини 60-х років, відзначимо, що у власне історичних виданнях питання розвитку промисловості залишались дещо у затінку, а економічні - як правило не давали історичних узагальнень і дуже рідко залучалися до наукового обігу історичних досліджень. В різних публікаціях можемо знайти певний фактичний матеріал, який розкриває діяльність адміністративних та господарських органів, галузей, підприємств. Разом з тим, у згаданій літературі відображені далеко не всі сторони життєдіяльності суспільства. Зокрема, майже відсутні дослідження про діяльність органів управління, фінансові проблеми промисловості, структурні особливості економіки України того часу тощо.

Теоретичною та методологічною основою даного дослідження послужили об'єктивні економічні закони та загальногуманітарні концепції розвитку суспільства, що дозволяють зрозуміти загальну картину розвитку Української РСР і зокрема її промисловості у 50-ті - першій половині 60-х років. Дисертант спирався на принцип історизму, використовувачи проблемно-хронологічний, ретроспективний і порівняльний методи наукового пошуку.

¹ Аксютин В.В., Волобуев О.В. XX съезд КПСС: новации и догмы. - М., 1991. - 224 с.; Баран В.С. Україна після Сталіна: Нарис історії, 1953-1980. - Львів, 1992. - 124 с.; Гайдар Е.Т. Экономические реформы и иерархические структуры. - М., 1990 - 224 с.; Восленский М.С. Номенклатура. Господствующий класс Советского Союза. - М., 1991. - 623 с.; История Отечества: люди, идеи, решения. Очерки истории Сов. государства. - М., 1991. - 366 с.; Мау В.А. В поисках планируемости: из истории развития советской экономической мысли конца 30-х - начала 60-х годов. - М., 1990. - 159 с.; От оттепели до зстоя. - М., 1990. - 256 с.; Сталин и Хрушев. 1941-1964. - М., 1990. - 632 с.; Сышко О.О., Голошко М.Л. Про економічну політику України в 50-ті - перш. пол. 60-х рр.: Поміж маяків прискорення розвитку народного господарства // Наук.-метод.праці з історії СРСР /КДУ. - К., 1991. - С.55-68.

Викодячи з того, що дисертація є спробою комплексного дослідження і об'єктивно знаходиться на стику історичної та економічної науки, слід дещо детальніше зупинитися на окремих методичних підходах дисертанта. Тогочасне економічне середовище в роботі аналізується при частковому використанні прийому наукового абстрагування: вплив зовнішніх чинників, військового виробництва найже не розглядається і не враховується. Практично не згадуються тогочасні сільське господарство, транспорт, будівництво, торгівля (оскільки вони не входять до об'єкту дослідження), коча робляться спроби осмислити ефективність розвитку всієї економічної системи, через її найсуттєвішу складову частину - промисловість.

Важливо відзначити, що при висвітленні обраної теми автор намагався здійснити аналіз декількох рівнів тих чи інших нововведень. Розглядаючи їх згори до низу можна простежити: по-перше, ініціативи вишого керівництва та органів Союзу РСР; по-друге - узагальнення економічних реформацій у народногосподарському комплексі України; по-третє, економічні процеси у масштабах галузі, регіону або окремого підприємства, що дозволяв уникнути знеособлення досліджуваного матеріалу.

Джерельну базу дисертації обумовили багатоплановість теми, наявність широкого кола документів відкритого доступу - директив, статматеріалів, публікацій тогочасних політиків та господарників. Джереда дослідження можна розділити на декілька груп.

Першу складають нормативні документи виших органів влади СРСР та України: по-перше, документи, які публікувалися у періодичних виданнях органів законодавчої і виконавчої влади; по-друге - нормативні акти з хронологічних збірників; по-третє - документи і матеріали, вміщені у тематичних збірниках "Промышленность и рабочий класс Украинской ССР" 1951-1958 і 1959-1965 рр. Слід зазначити, що при з'ясуванні стратегії перетворень ця група є найбільш визначальною.

До другої групи віднесені статистичні та довідкові матеріали, насамперед загального характеру, такі як щорічники "Народне господарство Української РСР" (почали виходити з 1957 року), галузеві та проблемні статистичні видання.

До третьої групи джерел можна віднести наукову літературу, в якій розглядаються досліджувані нами проблеми, видання, що розглядають розвиток окремих галузей, регіонів та підприємств.

Четверта група - центральна, республіканська і місцева періодика.

П'ята група складається з мемуарних творів та публіцистичних робіт свідків перетворень доби "відлиги". Хоча в них, як правило, нічні суб'єктивні тенденції та й питання економічного розвитку займають не дуже широке висвітлення.

І, нарешті, окремою найважливішою групою джерел виступають архівні матеріали, насамперед, Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України та Центрального державного архіву громадських організацій України. На підставі фондів керівних органів, - Ради Міністрів, ЦК Компартії України, Держплану, Міністерства фінансів, ЦСУ, - зокрема директив, рішень та постанов цих структур, звітів, звернень, інформацій суб'єктів промисловості та узагальнюючих довідок, доповідних записок, листів автору вдалося послідовно простежити прийняття - впровадження - наслідки тієї чи іншої новації, поповнити відсутні в документах і матеріалах відкритого доступу відомості, або уточнити їх. А діяльність місцевих органів влади та безпосередньо промислових підприємств простежується у відповідних фондах, обласних архівів.

Мета дослідження визначена з урахуванням актуальності обраної теми та наукового рівня її розробки. Дисертант досліджує сутність і особливості економічних перетворень у промисловості України 50-х - першої половини 60-х років, їх наслідки та історичне значення. З огляду на це в дисертації поставлені такі завдання:

- оцінити динаміку рівня та ефективності економічного розвитку промисловості у досліджуваний період;

- виявити негативні та позитивні нововведення до системи функціонування економіки країни; сформулювати як загальну оцінку усього курсу "хрущовських" перетворень, так і кожної окремої новації, їхній історичний вплив на соціально-економічний розвиток суспільства України;

- визначити фактори, що впливали на головні економічні показники (валовий національний дохід, сукупний суспільний продукт, тощо) у досліджуваний період, та оцінити ступінь їх врахування при проведенні реформацій;

- виявити особливості перетворень на терені України, показати власне українські новації;

- виявити загальні проблеми та закономірності, що проявлялися при введенні новацій, уточнити межі реальних альтернатив, за яких може формуватися реалістична стратегія економічної реформи, сформулювати варіанти економічних моделей розвитку народного господарства та його галузей, як за тогочасних умов, так і у проєкціванні на сьогоднішній день;

- окреслити проблеми та аспекти соціально-економічного й політичного розвитку України, що потребують подальшої розробки та узагальнення;

- з'ясувати які тенденції були закладені перетвореннями 50-х - початку 60-х років;

- сформулювати практичні рекомендації, які випливають з історичного досвіду і можуть бути використані в умовах незалежності України.

Наукова новизна дисертації, перш за все, полягає в тому, що в ній робиться спроба комплексного історико-економічного дослідження сутності та особливостей економічних реформ 50-х - першої половини 60-х років у промисловості України, на основі сучасних підходів та об'єктивних законів розвитку суспільства, осмислення як традиційного так і нового матеріалу. В дисертації проаналізовано функціонування промисловості (як складової частини усієї економіки) в умовах перетворень системи управління та господарського механізму, політичної лібералізації. Розкриваються суперечливі тенденції соціально-економічного розвитку Української РСР в постсталінський період.

Конкретні елементи наукової новизни дисертації визначаються тим, що в ній:

- проаналізовані механізми прийняття та впровадження господарських новацій 50-х - першої половини 60-х років;
  - виявлені такі напрямки реформування, що через свій суперечливий характер, не могли бути повною мірою впроваджені при збереженні командно-адміністративної системи;
  - показані структурні перекоси в промисловості України, які не дозволяли економіці інтенсивно і пропорційно відтворюватися;
  - підтверджено виробничо-стимулюючий характер заробітної плати, інших соціальних факторів, що реформувалися у досліджуваний період.
- Практичне значення дисертації витікає з можливості використання її матеріалів, висновків та узагальнень в процесі діяльності владних структур по реформуванню та стимулюванню економічного розвитку України, при розробці різних проблем, як історичої, так і економічної науки, при викладанні курсів новітньої історії України та історії економіки України.

Подоження, які виносяться на захист:

- об'єктивна назрілість на початку 50-х років необхідності відходу від проявів тоталітаризму у господарській діяльності шляхом проведення економічних реформацій;
- протирічний характер економічного реформування промисловості у 50-х - першій половині 60-х років через відсутність концепції стратегічних і тактичних перетворень;
- обмежена комплексність та разовий характер нововведень до практики господарювання;
- недосконалість структурної політики тогочасного керівництва через неврахування об'єктивних закономірностей відтворення виробництва;
- наявність позитивних і негативних аспектів у методичі та меха-

нізмі впровадження економічних реформ у промисловості, можливість використання досвіду в їх проведенні у сьогоденській практиці;

- соціальні перетворення 50-х - початку 60-х років, як необхідні чинники стабільності виробництва.

Апробація дисертації. Основні положення та висновки дослідження викладалися на науково-практичних конференціях, обговорювалися на засіданнях та теоретичних семінарах кафедр історії України Київського державного інституту ім. М. Драгоманова та новітньої історії України Київського університету ім. Тараса Шевченка, а також знайшли своє відображення в публікаціях автора.

У першому розділі - "Децентралізаційні основи вдосконалення системи управління промисловістю" розглядаються проблеми наповнення повноваженнями республіканських та місцевих органів влади.

Починаючи з березня 1953 року, тобто одразу після смерті Й. Сталіна, було здійснено кроки по реформуванню структури управління промисловістю. Проводилася кампанія по укрупненню міністерств із невеликим скороченням їх працівників: замість 24 союзних відомств залишилося 11. З літа 1953 р. наголошувалося на необхідності у соціально-економічній політиці держави повернутися обличчям до широких верств населення¹.

Слід зауважити, що часто перші перетворення післясталінської доби помилково пов'язують з ім'ям М. Хрушова, проте як показує проведене дослідження, процеси, що відбувалися протягом 1953-1954 років були закладені Г. Маленковим.

У ході вирішення завдань, що стояли на той час, можна простежити декілька напрямків роботи керівництва країни: активна діяльність по зміні структур управління, децентралізація та посилення місцевих органів влади, спроби побудувати взаємовідносини суб'єктів народного господарства на економічно обґрунтованих нормативах, курс на прискорення розвитку усіх сфер економіки за допомогою жорсткого адміністрування, покращення становища у соціальній сфері тощо.

Кроки по перебудові структур управління спостерігалися протягом усього досліджуваного періоду й заключалися в укрупненні, розукрупненні, повній ліквідації певних економічних центрів. Головною їх метою було спростити і у найбільшій мірі пристосувати апарат управління до потреб виробництва, але не завжди вони відповідали цій меті. Починаючи з 1954 року проводилося розукрупнення міністерств, а у наступні два роки вони знову реорганізовувались і зливались. Тобто, організаційні заходи по покращенню міністерської системи.

¹ Засідання Верховної Ради СРСР (п'ята сесія), 5-8 серп. 1953 р.: Стеногр. звіт. - М., 1953. - С. 264.

які проводилися протягом 1953-1956 років не давали істотних успіхів - піраміда влади залишалася негнучкою, а ефективність виробництва низькою.

Нідцентровий характер посилення влади республіканських та місцевих органів покращував функціональні можливості економічної (та й політичної) системи в межах Української РСР. Вже починаючи з 1954 і до 1960 року включно відбувалося посилення ваги республіканських органів влади. Розширювалася компетенція Верховної Ради та Ради Міністрів УРСР. Збільшувалися повноваження місцевих органів влади.

Йшла на новий якісний рівень стабільність республіканської економіки з набуттям нею ширшої мережі виробництва. Так, тільки протягом 1954-1956 років в Україні з союзного до республіканського підпорядкування перейшло біля 15 тис. промислових підприємств¹. В результаті обсяг промислової продукції підприємств союзно-республіканського та республіканського підпорядкування виріс з 43 млрд. крб. у 1953 році до 145 млрд. крб. у 1956 р. Питома вага валової продукції республіканського та місцевого підпорядкування в Україні зростає з 67 відсотків у 1955 році до 76 відсотків у 1956 р.²

У 1955 році були значно розширені права союзних республік у керівництві та фінансуванні господарства. Республікам надавалося право залишати у своєму розпорядженні 25-50 відсотків продукції, виробленої понад квартальний план підприємствами загальносоюзних та союзно-республіканських міністерств. А з 1957 року на вирішення Ради Міністрів УРСР були віднесені: розподіл матеріальних фондів, планування праці та заробітної плати, відведення земель для господарських і громадських потреб, створення, реорганізація та ліквідація республіканських і місцевих підприємств УРСР. Причому, відбувався перерозподіл управлінсько-владних повноважень від союзних структур до республіканських органів і нижче - розширені права обласних, міських та районних виконкомів Рад, окремих господарських суб'єктів. Це торкалося фінансових питань, планування, адміністративно-територіального устрою, координації діяльності промпідприємств тощо.

В червні 1960 року ЦК КПРС та Рада Міністрів СРСР прийняли постанову "Про дальше вдосконалення справи планування та керівництва народним господарством у союзних республіках", де вже піднімалися питання певної централізації влади та її концентрації в союзних республіках. Відповідно була утворена Українська рада народного господарства (Українаргогосп, або УРНГ). Це по суті був паралельний Раді Міністрів УРСР орган. І в подальшому - при утворенні нових

1. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. - Ф.582. - Оп.3. - Спр.4417. - Арк.28.

2. Там же. - Спр.4428. - Арк.91.

загальносоюзних органів: РНГ СРСР, ВРНГ СРСР, державних комітетів, відбувалося ускладнення піраміди управління за рахунок центробіжної тенденції.

Вслід за проведенням поділом партійних органів з 1963 року обласні Ради розділялися на промислові та сільські. Так у 19 областях України з розвиненими промисловістю та сільським господарством створені відповідно дві обласні Ради та їх виконавчі комітети. На практиці така реорганізація призвела до ще більшого відчуження місцевих Рад від їх реальних функцій. Враховуючи це з 1965 року була відновлена традиційна система їхньої побудови.

Новації інколи проводилися у протиріччі між собою, без глибокого економічного обґрунтування. До того ж командно-адміністративна система швидко адаптувала управлінські рішення, приводила їх у відповідність з внутрішніми закономірностями її функціонування. У господарській практиці 50-х - першої половини 60-х років саме такі формальні перебудови відбувалися майже щорічно. Таким чином, організаційні заходи, які проводилися, протягом 50-х - першої половини 60-х років не давали істотних успіхів - структура влади залишалася негнучкою. Це було причиною відсутності у керівництва чіткої програми перетворень.

У другому розділі - "Реформування механізму регулювання економічного розвитку промисловості України" розкриваються теоретичні та організаційні нововведення в практику планування народного господарства, зміни в бюджетно-фінансовій та банківській системах, особливості господарського механізму діяльності підприємств.

Якщо до 1954 року в державному плані розвитку народного господарства СРСР основні завдання по союзних республіках встановлювалися у розрізі міністерств і відомств, то починаючи з 1955 року - по республіці в цілому (з відзначенням лише республіканських міністерств місцевої промисловості та промкооперації). Завдання для інших республіканських міністерств визначалися Держпланом УРСР на основі завдань державного плану республіки. Поступово підвищувалася роль Держплану УРСР, який вже не обмежувався плануванням підвідомчих суб'єктів, а почав займатися питаннями комплексного розвитку усіх галузей народного господарства, що знаходилися на території республіки (включаючи підприємства союзних міністерств).

Вносилися деякі зміни і в процес розробки різноманітних планів. Їх робота починалася безпосередньо на підприємствах, потім - у раднаргоспі, у Держплані республіки і завершувалась у Держплані СРСР. Такий порядок планування покликаний був сприяти кращому використанню місцевих ресурсів, виробничих потужностей, вдосконаленню роботи по спеціалізації та кооперуванню підприємств. Новин у плануванні досліджуваного періоду було те, що посилювалася увага по

балансового методу, пропорційного та своєчасного складання планів по галузях, регіонах, підприємствах, але і вона не зуміла глибоко вкорінитися. На практиці річні плани та завдання доводилися до підприємств аж у першому кварталі.

У 1957 році виникла ідея впровадження нового терміну поточного плану соціально-економічного розвитку¹, яка реалізувалася у "Контрольних цифрах розвитку народного господарства СРСР на 1959-1965 рр." Проте, вже на початку 60-х років стало очевидним, що семирічний термін планування не забезпечував гармонійності у поєднанні поточного та перспективного планування, не залишав можливості для серйозних коректив.

У другій половині 50-х років у фінансово-кредитній системі відбулися істотні зміни. Зокрема, у державному бюджеті СРСР при загальному зростанні видатків у бюджеті 1960 року порівняно з 1955 р. на 35,5 відсотка, видатки, віднесені до союзного бюджету, зменшилися на 24,5 відсотка, а по державних бюджетах союзних республік, навпаки, зросли більш ніж у три рази. Внаслідок цього цитова вага республіканських бюджетів у загальних видатках державного бюджету СРСР склала у 1960 році 58,8 відсотка у порівнянні з 26,1 відсотка у 1955 році.² Значною мірою це було результатом підвищення ролі союзної республіки у вирішенні питань господарського будівництва.

На характері розвитку бюджетно-фінансової та кредитно-банківської систем значною мірою позначилось розширення прав союзних республік у господарському і культурному будівництві, а також реорганізація управління народним господарством за територіальною ознакою. Закон "Про бюджетні права Союзу РСР та союзних республік" від 30 жовтня 1959 р. закріпив розширення бюджетно-фінансових повноважень республік.

В УРСР для посилення контролю за здійсненням народногосподарських планів у 1955 році було створено Українську контору Держбанку СРСР та республіканські контори Промбанку, Сільгосбанку і Торгбанку, підвищувалась роль обласних контор банків. У 1957 і 1959 роках проведена реорганізація банків: повноваження ліквідованих спеціальних банків були сконцентровані в установах Держбанку та Будбанку.

Виходячи з негативних факторів - невіднагодоженості співіснування бюджетів різних рівнів, відсутності сталих показників і механізмів бюджетного регулювання, великої ролі кон'юктурних політичних

1. О разработке перспективного плана развития народного хозяйства СССР на 1959-1965 гг.: Постановление СМ СССР, 19 сент. 1957 г. N 1146 // Собрание постановлений Правительства СССР. - 1957. - N 13. - Ст. 122.

2. Центральний державний архів громадських організацій України. - Ф.1. - Оп.6. - Спр.879. - Арк.28.

інтересів при його створенні, обмеженості кредитно-банківської системи - недосконалість інвестиційної політики негативно позначалася на показниках соціально-економічного розвитку як всього СРСР, так і народногосподарського комплексу України.

Відповідно централізаційні тенденції в поглядах радянського керівництва лише протягом невеликого часу могли допускати зменшення ваги союзного бюджету. Внаслідок - і у цьому питанні владні структури, зробивши спочатку кроки по децентралізації і не одержавши одразу яскраво вираженого позитивного результату, вже у кінці 50-х - на початку 60-х років вжили заходи до відновлення значення союзного бюджету, відносного зменшення ваги республіканського бюджету. Як свідчить проведене дослідження, не сталося й істотного покращення кредитно-фінансових відносин. Вони залишалися жертвою обмеженості реальних функцій грошей при соціалізмі.

Єдиною спробою фінансового регулювання виробництва було введення з 1954 року практики диференційованого режиму кредитування та розрахунків: підприємствам, які стабільно виконували плани та завдання, кредити надавалися по спрощеній схемі, а догано працюючим - вводився особливий режим кредитування і розрахунків. Проте слід зауважити, що адміністративний тиск мав набагато більші можливості, в тому числі й для впливу щодо незастосування особливого режиму.

З 1 січня 1961 р. в СРСР проводилася грошова реформа. При цьому всі розрахункові та роздрібні ціни на товари та роботи перераховувалися у співвідношенні 10/1, з округленням у бік збільшення. Хоча фактично, при визначенні нових, особливо дрібних, цін та їх округлення, сукупна вартість споживчих товарів відносно збільшилася - автоматично дещо підтягнулися й інші ціни. Одночасно проводилася робота по перегляду оптових цін - фактично вони встановлювалися не за співвідношенням, а за новими розрахунками.

Наступна хвиля зміни цін відбулася вже протягом 1962-1964 років. Її особливістю було те, що вона максимально наблизила оптові ціни до рівня їх фактичної собівартості - в результаті з 1964 р. у важкій промисловості значно скоротилася частка так званих "планово-збиткових підприємств", що безумовно було прогресивним явищем.

Система податків існувала в урізаному та збоченому вигляді. У досліджуваній період і в цій справі проводилося реформування, яке можна систематизувати таким чином: по-перше, усунення податкового перенавантаження суб'єктів-платників утвореного за сталінських часів; по-друге, спроби вдосконалення податкового механізму на основі економічно-стимулюючих чинників, з його наближенням до класичних форм оподаткування (витіснення відрахуваннями з прибутку податку з обігу) і, по-третє, утопічні намагання ліквідації або

спрощення окремих елементів податкової системи, такі як скасування стягнення податку з будівель і земельної ренти та спроба відмінити прибутковий податок з громадян.

Для організації внутрігосподарських економічно-заохочуючих відносин на підприємствах існували різноманітні фонди. У 1955 році фонд директора перетворено у фонд підприємства (організацію). У 1959 році створено фонд від реалізації товарів культурно-побутового призначення та господарського обіходу. У 1962 році засновані фонд товарів кращої якості та асортименту і фонд ширвжитку. Тоді ж в Україні був утворений республіканський фонд розвитку місцевої промисловості.

Отже, можна стверджувати, що у господарському механізмі 50-х - першої половини 60-х років з'явилися нові форми, які сприяли поліпшенню економічного середовища, але не змогли забезпечити істотного покращення роботи промислових підприємств.

У третьому розділі розглядаються питання "Розвитку промисловості в умовах управління через раднаргоспи". В 1957 році було здійснено перехід на нову систему управління через ради народного господарства по економічних адміністративних районах.

Утворення нових господарських структур не було повторенням системи раднаргоспів перших років радянської влади. Адже тоді не були лише органи управління промисловістю. А нові органи створювалися як державні структури, покликані здійснювати комплексне управління певними галузями в межах економічних адміністративних районів.

Нова система була підтверджена Законом УРСР "Про подальше удосконалення організації управління промисловістю та будівництвом" від 10 травня 1957 р. Всі загальносоюзні та союзно-республіканські міністерства, за винятком електростанцій, оборонної, авіаційної, суднобудівної, радіотехнічної та хімічної промисловості, були ліквідовані. Управління промисловістю і будівництвом було організоване за територіальним принципом в межах економічних районів. В Україні їх було утворено 11.

Наближення керівництва безпосередньо до підприємств збільшувало його гнучкість та оперативність. Нова система управління усунула відомчі бар'єри, підвищила місцеву ініціативу та надала можливість використовувати нові резерви. За відносно короткий строк раднаргоспи вирішили ряд нових технічних завдань. Перебудова створила умови для розповсюдження передового досвіду в промисловості, вона підняла на більш високий рівень спеціалізацію та кооперування.

Раднаргоспи ліквідували багато диспропорцій, що були в розвитку окремих галузей промисловості, шляхом розширення мережі виробництв на місцях. Збільшувалася раціоналізація економічних зв'язків.

Проте сама структура раднаргоспів не була сталою. У 1961 та 1963 роках були перекресні мехі економічних районів у бік їх укрупнення.

Змінювалися структури управління ними. Якщо при створенні системи раднаргоспів, вищою ланкою для них була Рада Міністрів УРСР, то у 1960 році був створений спеціальний республіканський орган для планування та координації діяльності раднаргоспів - Українська Рада народного господарства. У 1962 році з'являється відповідний союзний орган - Рада народного господарства СРСР, а в 1964 році вона підпорядковувалася ще одному новоутвореному органowi - Вищій Раді народного господарства СРСР.

Таким чином, постійні зміни, які відбувалися в раднаргоспівській структурі мали на меті покращити саму систему, а на практиці призводили до її розбалансування. Як наслідок - у 1965 році було відновлене жорстке централізоване управління промисловістю через союзні міністерства. Система управління через раднаргоспи була несприйнятною для досягнень науково-технічного прогресу та не могла забезпечувати централізаційні амбіції нового керівництва. Проте як позитивний так і негативний досвід раднаргоспів може бути корисним сьогодні для розбудови унітарно-децентралізованої держави.

У **четвертому розділі** - "Особливості структурного розвитку України у 50-х - першій половині 60-х років" подається значний фактичний матеріал щодо розвитку окремих галузей та секторів народного господарства:

Як вже зазначалося, з середини 1953 року був проголошений курс на розширення виробництва споживчих товарів. Проте із концентрацією влади в руках М. Хрушова відновлюється традиційна для радянських часів концепція прискореного розвитку промисловості виробництва засобів виробництва, або так званих базових галузей (група "А"). Відповідно і головна увага керівництва концентрувалася на таких галузях як, енергетика, металургія, вугледобування та хімічна промисловість. До того ж саме за рахунок цих галузей, М. Хрушов хотів "догнати й перегнати Америку".

Щодо значення перевищення за темпами розвитку виробництва засобів виробництва над виробництвом предметів споживання (група "Б"), зазначимо, що вони можуть розвиватися лише за існування відповідних пропорцій. А випереджальні темпи розвитку промисловості групи "А", можливі лише до певної міри і, як правило, сприяють екстенсивному розвитку економіки, що й спостерігалося протягом 50-60-х років. До того ж недостатня увага до групи "Б" призвела до загострення стану із забезпеченням споживчими товарами наприкінці досліджуваного періоду. Фактично тоді так і не вдалося досягти навіть фізіологічно необхідних норм споживання. Такі фактори нівеливали розширення за обсягами виробництва базових галузей і значно зменшували ефективність роботи народного господарства як цілісної системи.

В досліджуваний період спостерігалося змицнення індустріальної бази західних областей України. За допомогою налагодження внутрі-радіаргоспівської кооперації оптимізувалася регіональна структура виробництва. Проводилося прив'язування підприємств до сировинних баз та їх відповідна спеціалізація. Ці явища були безумовно позитивними.

Про екстенсивний характер розвитку тогочасної економіки свідчить постійне збільшення чисельності працівників, зайнятих у промислово-му виробництві, структура фондозабросності, фондівіддача, високий рівень матеріаломісткості продукції.

Таким чином структурні особливості в промисловості України, які склалися внаслідок тогочасної економічної політики не сприяли оптимізації народногосподарського комплексу. Зазначені фактори до певної міри відбиваються на нинішньому стані економіки України.

П'ятий розділ - "Реформа заробітної плати, вплив соціальних перетворень на розвиток промисловості".

У 1957-1958 роках була проведена реформа заробітної плати: значно скорочена кількість галузевих тарифно-кваліфікаційних довідників, розпочато переведення підприємств з дослідно-статистичних норм виробітку на більш досконалі науково обґрунтовані. До того ж протягом другої половини 50-х - першої половини 60-х років неодноразово відбувалося збільшення мінімуму заробітної плати. Проведена уніфікація системи преміювання та різноманітних надбавок до заробітної плати. Ці заходи сприяли збільшенню грошових доходів громадян.

Одночасно з реформою заробітної плати промислові підприємства переводилися на шести-семигодинний робочий день з двома вихідними днями, покращувалася система організації відпусток. А значить з'являлися ширші можливості для якісного відтворення робочої сили, тобто для відпочинку трудящих.

У дисертації проаналізована політика роздрібних цін у досліджуваний період. Підкреслюється, що зниження цін 1953 та 1954 років були здебільшого пропагандистсько-ідеологічними заходами, й можливіми через необхідність зниження цін на певні групи товарів, які були штучно завишеними раніше, або за рахунок перерозподілу внутрішнього продукту. Останні зниження цін в досліджуваний період відбулися у 1958 році. А у 1961 - при проведенні грошової реформи вони дещо піднялися. Відчутне підвищення відбулося в червні 1962 р. - тоді рівень роздрібних цін наблизився до їх собівартості, що було прогресивним, проте зазначений захід проводився некомплексно, без врахування соціальних наслідків.

Починаючи з 1956 року припинилася практика проведення обов'язкової передплати на облигації Державних позик. Ковти які виручалися в ході таких кампаній, по-суті були перерозподілом грошей населення у виробничу сферу і, як правило, лише поглиблювали структурні диспро-

ворції в народному господарстві. Натомість відтоді ж розпочато більш цивілізоване залучення коштів населення через добровільні грошово-речові лотарії та розповсюдження облигацій Державної позики 1961 року.

Отже цікавий досвід реформацій соціальних аспектів індустріального розвитку в досліджуваній період показує необхідність комплексного підходу до проведення економічних реформ з урахуванням людського фактору.

У заклученні дисертант окреслює висновки і узагальнення для розуміння сутності економічних перетворень у промисловості України 50-х - першої половини 60-х років, виокремлює загальні тенденції, характерні для реформації. Орієнтація на поточні результати завжди ускладнює втілення досягнень науково-технічного прогресу, стимулює "економію" коштів збоцус інвестиційні процеси тощо. Тобто, якщо будь-яке нововведення є кон'єктурним і не базується на об'єктивних законах та закономірностях розвитку - воно може дати певний позитивний результат, але потім - обов'язково затухувати його. А якщо воно дійсно якісно прораховане, то такий крок може кардинально покращити всю систему на перспективу.

Проте слід враховувати, що при введенні тієї чи іншої новації необхідний час, щоб економічна система перебудувалася і пристосувалася до нових умов - на цей період можливе навіть погіршення результатів її діяльності (хоча це і не обов'язково так, про що свідчать, наприклад, система раднаргоспів). На жаль, досить часто у досліджуваній період після впровадження якогось реформацій керівництво не завжди дочекувалось певних результатів й одразу змінювало тактику реформ (реорганізації міністерств середини 50-х років; зміни принципів та структури у плануванні тощо).

Для проведення якісних з економічної точки зору реформацій, на нашу думку, необхідна послідовна структуризація політичних та господарських ланок у відповідності з властивими їм функціями, денонітизація економічного життя. Зрозуміло й природньо, що правляча партія бездосередньо впливає на розподіл економічних пріоритетів, зокрема фінансів, вибір шляхів їх мобілізації та витрачання на соціальні потреби, підтримку тих чи інших господарських процесів, добирає кадри для реалізації відповідної політики. Але важливо обмежувати вплив політичних органів на поточне функціонування госпрозрахункових підприємств, саме вживання яких визначається рентабельністю роботи, проводити підбір кадрів у залежності від фахового рівня, а не від політичної лояльності. Для 50-х років було характерним деяке зменшення втручання партійних органів у господарську діяльність, проте - з 60-х років, подібні дії відновлюються з новою силою.

М. Хрушов, як реформатор був у складному становищі. Будучи вихідцем із командно-адміністративної системи у найжорсткішій її формі, він пішов на значну лібералізацію суспільних відносин. Частково зусилля спрямовувалися і на руйнацію тоталітарної піраміди влади (наприклад - зменшення ваги центральних відомств). Але одночасно автор "відлиги" сам часто припускався надмірного адміністрування, волюнтаризму в господарській роботі. Головною проблемою було те, що реформи 50-х - 60-х років здійснювалися в умовах командно-адміністративної системи, яка прикривалася пропагандистсько-ідеологічними гаслами соціалізму та комунізму. Не подолавши цю жорстку систему будь-які істотні реформації були безрезультатні.

Порівняння економічних перетворень 50-х - першої половини 60-х років із проблемами, що постають сьогодні при спробі здійснити комплексну економічну реформу, не завжди може бути доречним. Алже тоді суспільство розвивалося більш-менш стабільно, сьогодні ж реформування доводиться проводити в умовах глибокої соціально-економічної кризи. Хоча, безперечно, можна знайти й багато спільного, а з історичного минулого вивести певні уроки:

- економічні реформи доцільно здійснювати у відповідності з струнким науково обґрунтованим планом, де визначалися б як тактичні, так і стратегічні цілі, розписувалися необхідні кроки;

- головним завданням при їх проведенні повинно бути поліпшення умов існування економічної системи та її суб'єктів і елементів при загальному напрямку на економічно доречні самовдосконалюючі тенденції;

- послідовність у їх проведенні має перемежовуватися із корекціями певдалих попередніх кроків;

- політична воля, яка безумовно є провідною при проведенні будь-яких реформ, потребує всілякої підтримки та розуміння з боку широких мас та мати хоча б обмежену лояльність ісрархічних структур.

Щодо місця економічних змін 50-60-х років у історії України, відзначимо їх важливу роль. Ті перетворення були часткою загальної тенденції на лібералізацію багатьох сфер життя. Спроби реформування припалали на такий період, коли було необхідно, по-перше, здійснити перехід від екстенсивного розвитку промисловості до інтенсивного, по-друге, пристосувати існуючу систему до сприйняття нового етапу розвитку науково-технічного прогресу, по-третє, забезпечити умови для здійснення міжнародної кооперації. Фактично сталося так, що покращуючи окремі елементи внутрішньої господарської системи, досліджувані реформації так і не змогли виконати цих завдань. Проте зауважимо, що проведені заходи сприяли розширенню промислового виробництва, реальному покращенню життя людей.

Відносно підходів до періодизації післявоєнного розвитку України та її промисловості, на думку автора. Їх слід пов'язувати, насамперед, із політичними процесами. Тобто доречним буде виділяти окремим періодом саме 1953-1964 роки. А от, традиція висвітлення розвитку народного господарства через п'ятирічні (семирічний) плани не витримус наукового підходу. Алже ті чи інші нововведення (і не тільки досліджуваного періоду) ламають полібну структуру.

Дисертант вважає недостатньо дослідженими та такими, що потребують подальшого поглибленого вивчення такі проблеми як: діяльність республіканських органів влади в умовах розширених повноважень (другої половини 50-х років); місце і роль виконавчих органів влади УРСР у загальній політичній структурі; новації та теоретичні викладки пропоновані, тогочасною наукою; системний розгляд розвитку соціальної сфери, військово-промислового комплексу тощо. Їх аналіз можливий як у майбутніх окремих роботах, так і в формі блоків у комплексних дослідженнях.

Основні положення дисертації відображені у наступних публікаціях:

1. До питання про раднаргоспи, як форму регіонального господарського самоврядування (1957-1965 рр.) // Шляхи розвитку слов'янських народів. Актуальні проблеми історії: Зб. наук.-метод. праць /КДП ім. М. Драгоманова. - К., 1992. - Вип. 2-3. - С. 174-182.
2. До питання про посилення елементів державного суверенітету УРСР після другої світової війни // Історія державності України: Проблеми вивчення у вузі /Тези доповідей і виступів на респ. наук.-метод. конф. 15-17 квіт. 1992 р., м. Київ. - К.: КДП, 1992. - Ч. 1. - С. 40-50.
3. Рецензія/ Баран В.С. Україна після Сталіна: нарис історії. - Львів, 1992. - 124 с. // Укр. іст. журн. - 1993. - Н 9. - С. 150-156.
4. Система управління економікою УРСР (50-60-ті роки) // Українська державність: історія і сучасність. Матеріали респ. наук. конференції. - К.: Вид-во ВІПОЛО. Ін-т системи досліджень Міносвіти України, 1993. - С. 103-108.

Томас

Підписано до друку 10.03.1994р. Об'єм 1,0. Формат 60x84 1/16
Друк офсетний. Тир. 100 пр. Зам. 64. Безплатно.
ЛОД УДПУ ім. М. П. Драгоманова, Київ, Пирогова 9.

10.11.19

✓ AB 71.059 ✓